

DOI: 10.31866/2617-7943.2.2.2019.188470

УДК 72-048.62:030(477)

АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ В УНІВЕРСАЛЬНІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ: ПРОБЛЕМИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Віктор Вечерський*Кандидат архітектури; e-mail: vechersky.v@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5221-3556**Інститут культурної спадщини, Київ, Україна*

Анотація

Мета дослідження – здійснити пам'яткознавчий аналіз і опрацювання методики та критеріїв репрезентації архітектурних пам'яток в універсальній енциклопедії з наданням рекомендацій щодо подальшого розгортання аналогічних енциклопедичних досліджень. **Методи дослідження** базуються на використанні загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема історичного методу при системному підході, коли сукупність пам'яток певного виду як об'єкт вивчення і репрезентації розглядається у розвитку, а також порівняльний метод, аналіз і синтез, дедукція та індукція. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що уперше комплексно проаналізовано проблеми репрезентації архітектурних пам'яток в універсальній енциклопедії, опрацьовано методику та критерії відбору гасел (статей) з цієї тематики з особливим акцентуванням необхідності дотримання балансу між національним і універсальним. **Висновки.** Запропоновано методичні принципи та критерії відбору і включення до універсальної енциклопедії гасел (статей) про архітектурні пам'ятки, у т. ч. і втрачені, біографічних гасел про творців цих пам'яток та мінімально необхідних термінологічних гасел, без яких вищезазначена інформація буде «нечитабельною» для користувачів.

Ключові слова: архітектура; пам'ятки; енциклопедія; поняття; терміни

Вступ

У 2013 р. в Україні започатковане багатотомне енциклопедичне видання універсального характеру під назвою Велика українська енциклопедія, як видання сучасне, що матеріально втілюється у двох формах: у книжковому багатотомнику (орієнтовно у 30 томах) й у веб-порталі, який може оновлювати науково верифіковану інформацію в режимі реального часу і саме верифікованою науковою достовірністю своїх статей вигідно відрізняється від іншої електронної енциклопедії – одіозної Вікіпедії. Енциклопедію створює колектив Державної наукової установи (далі – ДНУ) «Енциклопедичне видавництво» у співпраці з інститутами системи НАН України, галузевих академій та закладами вищої освіти. Поки що опубліковано тільки перший том (Киридон, 2016), другий готується до видання, а на всі інші складено й опубліковано Тематичний реєстр гасел (Киридон, 2019).

У цій статті ми проаналізуємо ситуацію за напрямом «архітектурне пам'яткознавство» і запропонуємо методiku та критерії репрезентації архітектурних пам'яток в універсальній енциклопедії.

Актуальність роботи

Актуальність зазначеної проблематики зумовлена підготовкою «Великої української енциклопедії» як енциклопедичного видання універсального характеру, в якому мають бути збалансовано представлені всі явища навколишнього світу та сфери діяльності суспільства. Оскільки автор статті у зазначеному проекті відповідальний за напрям архітектурного пам'яткознавства, включно з написанням статей та формуванням тематичного реєстру гасел з даного напрямку, виникає необхідність ще раз осмислити методичні підходи щодо представлення архітектурної спадщини, опрацювати критерії відбору гасел щодо пам'яток архітектурної спадщини, пов'язаної з ними біографістики та фахової термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Література за темою дослідження поділяється на кілька тематичних блоків. Базовими є праці тих учених, які заклали наукові основи теорії та історії архітектури й містобудування як основи для ідентифікації архітектурних пам'яток. Теорія та історія архітектури (іноді їх означають загальним визначенням «архітектурознавство») виникли як відгалуження теорії та історії мистецтв. Основоположниками архітектурознавства в Україні були історики мистецтва А. Прахов, Г. Павлуцький, Ф. Шміт, Ф. Ернст, І. Грабар, С. Таранушенко, М. Макаренко, Г. Логвин, Ю. Асеев та інші (Вечерський, 2006, с. 5-7). Їм належить провідна роль у формуванні методичних підходів щодо виявлення й оцінки архітектурних пам'яток, у створенні сучасної архітектурної пам'яткознавчої термінології, причому як російськомовної, так і україномовної.

При формуванні термінологічного тезауруса орієнтиром нам слугувало порівняння номенклатури гасел з напрямку «Архітектура» в другому виданні «Української радянської енциклопедії» (Українська радянська енциклопедія, 1977-1985) зі змістовним наповненням кількох спеціалізованих термінологічних словників-довідників з архітектури й містобудування, які з'явилися вже за доби незалежності (Безродний, 2008) й серед яких найбільш фаховим є науково-довідкове видання 1995 р., підготовлене науковими співробітниками Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування й видане спеціалізованим видавництвом «Будівельник» (Мардер, 1995). Критично враховано також напрацювання доктора мистецтвознавства В. Тимофійенка щодо «Енциклопедії архітектурної спадщини України» (Тимофійенко, 1995) та підготовлені у 2009-2010 рр. науковцями НДІ пам'яткоохоронних досліджень класифікатори об'єктів архітектури та містобудування для автоматизованих інформаційних систем (Вечерський, 2012), які допомогли сформувати «родове дерево понять» у сфері архітектурної спадщини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Як засвідчив аналіз літератури, дотепер в українському пам'яткознавстві теоретично не опрацьованими залишаються актуальні проблеми репрезентації архітектурних пам'яток в енциклопедичних виданнях універсального характеру.

Мета дослідження

Метою статті є опрацювання методики та критеріїв репрезентації архітектурних пам'яток в універсальній енциклопедії, з особливим акцентуванням важливості дотримання балансу між універсальним і національним та з наданням рекомендацій щодо подальшого розгортання аналогічних енциклопедичних досліджень.

Методи дослідження

Застосовано загальнонаукові та конкретно-наукові (спеціальні) методи дослідження, зокрема історичний метод при системному підході, коли сукупність пам'яток певного виду (архітектури) як об'єкт вивчення і репрезентації розглядається у розвитку, а також порівняльний метод, аналіз і синтез, дедукція та індукція. На цій підставі у межах тематичного реєстру гасел з напрямку «Архітектурні пам'ятки» створено «родове дерево понять» із формуванням таких груп:

1. Основні – основоположні поняття теоретичної конструкції, які складають ядро терміносистеми архітектурного пам'яткознавства.
2. Базові – загальнонаукові поняття, які використовуються і в інших галузях знання.
3. Похідні – видові чи аспектні різновиди основних і базових понять.
4. Запозичені із суміжних галузей знань (наприклад з історії, археології, мистецтвознавства), але тісно пов'язані з теоретичною конструкцією сфери архітектурного пам'яткознавства.

При цьому загальна методика відбору гасел, яку ми взяли за основу, була опрацьована співробітниками ДНУ «Енциклопедичне видавництво» й уведена в науковий обіг у вигляді монографії (Киридон, 2015).

Виклад основного матеріалу

Архітектурні пам'ятки (пам'ятки архітектури) входять одночасно до двох множин, яким відповідають напрями енциклопедистики: «Архітектура» і «Пам'яткознавство». Загалом це можна охарактеризувати як «Архітектурну спадщину». Тому слід чітко з'ясувати, що включає це поняття. Архітектурна спадщина є досить широким поняттям, проте це лише частина ще ширшого поняття – архітектурно-містобудівної спадщини. Остання розуміється як умовно-безперервний ряд матеріальних об'єктів антропогенного середовища та систем цих об'єктів (як збережених до нашого часу, так і не збережених, але відомих нам з джерел), що виникли у минулі часи, у комплексі з засадами діяльності, теоретичними поглядами, знаннями і професійними уміннями творців тогочасних архітектури й місто-

будування (замовників, архітекторів, містобудівників, майстрів тощо), а також наших сучасників (дослідників і реставраторів), які інтерпретують цю спадщину (Вечерський, 2002, с. 9). Для цілей створення універсальної енциклопедії під архітектурною спадщиною у вужчому сенсі розуміється сукупність матеріальних об'єктів антропогенного середовища, які виникли в минулі історичні епохи і збереглися чи не збереглися до нашого часу. Об'єктами архітектурної спадщини є окремі будівлі, споруди або їх сукупності, які звичайно називаємо комплексами чи ансамблями.

З огляду на це у процесі систематизації енциклопедичних гасел цієї тематики виокремлено три основні групи:

- архітектурні пам'ятки;
- біографістика;
- термінологія (загальні поняття).

З'ясуємо критерії щодо включення/невключення до універсальної енциклопедії гасел кожної з трьох груп.

У групі «архітектурні пам'ятки» сформовано такі п'ять категорій:

- визначні архітектурні пам'ятки світу минулих історичних епох;
- сучасні визначні архітектурні пам'ятки світу;
- визначні архітектурні пам'ятки України минулих історичних епох;
- втрачені визначні архітектурні пам'ятки України минулих історичних епох;
- сучасні визначні архітектурні пам'ятки України.

Для кожної з цих груп розроблено формальні ознаки, критерії або фільтри, за якими здійснювався відбір для включення до енциклопедії.

Перш за все варто пояснити, що мається на увазі під архітектурними пам'ятками. Це окремі архітектурні споруди, комплекси, ансамблі, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, які характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій або авторів. Архітектурними пам'ятками також можуть бути історичні центри міст, їх вулиці, квартали, площі, тобто всі артефакти, які є матеріальними носіями певних архітектурних та/чи містобудівних ідей (Вечерський, 2012, с. 35).

За типами архітектурні пам'ятки поділяються на споруди (витвори), комплекси (ансамблі), визначні місця (*Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини*, 2011, с. 145). Крім того, ці об'єкти класифікуються за багатьма параметрами, зокрема: за видами, хронологією, стилістикою, функціональною типологією, розпланувально-просторовою типологією, композиційними типами, матеріалами й ступенем капітальності, конструктивними схемами і системами, обладнанням інтер'єрів, розташуванням у ландшафті та містобудівній структурі, за композиційною роллю в середовищі тощо.

З огляду на специфіку універсальної енциклопедії, важливою методичною позицією є відсутність розмежування пам'яток архітектури та пам'яток містобудування, оскільки ці розмежування є вузькоспеціальними й такими, що з'явилися відносно нещодавно, тож у суспільній свідомості дотепер містобудування (урбаністика) відноситься до сфери архітектури, в широкому її трактуванні. Це все враховується як при систематизації гасел у словнику (чи в тематичному реєстрі гасел) як робочому інструменті підготовки енциклопедичного видання, так і при написанні статей безпосередньо до енциклопедії.

Під визначними пам'ятками маються на увазі ті, які вплинули на розвиток архітектури, містобудування, мистецтва певної країни (наприклад України), великого регіону (наприклад Середземномор'я), континенту (наприклад Європи) чи світу загалом. Відділити визначні пам'ятки від рядових можна тільки експертним шляхом. Так, визначні архітектурні пам'ятки світу минулих історичних епох, зазвичай, присутні як у популярних (Norwich, 1979), так і в академічних фундаментальних виданнях зі всесвітньої історії архітектури (Fletcher, 1950), включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (World Heritage, 2011). Найвизначніші архітектурні пам'ятки України минулих історичних епох, які надаються до включення в універсальну енциклопедію, представлені у спеціалізованому архітектурознавчому виданні 2000 р., підготовленому науковими співробітниками Державного науководослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування (Мардер, & Вечерський, 2000), а також у першій у національній історії фундаментальній академічній «Історії української архітектури» (Тимофієнко, 2003). Сучасні визначні архітектурні пам'ятки світу є, здебільшого, творами архітекторів – лауреатів Пріцкерівської премії. Сучасні визначні архітектурні пам'ятки України – це, зазвичай, ті, що були відзначені Державною премією України в галузі архітектури (Дьомін, Кондель-Пермінова & Пучков, 2008).

Певні труднощі пов'язані з відбором для енциклопедії універсального характеру тих визначних архітектурних пам'яток, які на сьогодні є втраченими з тих чи інших причин. Комуністичний режим протягом ХХ ст. зруйнував в Україні чимало визначних будівель, які були занесені до офіційних списків пам'яток архітектури (Михайлівський Золотоверхий і Микільський військовий собори у Києві, Троїцький собор у Глухові тощо). Проте більшість знищених об'єктів не входила до жодних формальних списків пам'яток, а деякі були втрачені ще тоді, коли й самого поняття про пам'ятки архітектури на наших теренах не було сформовано (початок ХІХ століття). Але всі ці об'єкти були б пам'ятками архітектури найвищої ціннісної категорії – пам'ятками національного значення – якби збереглися до нашого часу.

Варто детальніше зупинитися на критеріях відбору таких об'єктів. Головний принцип відбору базується на тому, що без них неможливо уявити історію української архітектури. Разом з тим потрібно чітко визначити, яку пам'ятку архітектурної спадщини можемо вважати втраченою, наскільки повною має бути її руйнація. Для відбору відповідних гасел до універсальної енциклопедії треба знайти чітке, логічно несуперечливе визначення: що таке втрачена пам'ятка. Автор цього тексту ще у 1999 р. запропонував таке визначення (Вечерський, 1999, с. 40-46), яке після деяких дискусій, зрештою, стало загальноновизнаним і було формально узаконено постановою Кабінету Міністрів України (1999). Воно формулюється так: втраченою вважається пам'ятка, понад 50 відсотків наземної частини якої втрачено.

З огляду на це було опрацьовано й успішно застосовано методика відбору втрачених визначних архітектурних пам'яток за трьома принципами.

По-перше, кожна пам'ятка повинна мати високу міру історико-культурної цінності, а саме – відповідати бодай одному з таких критеріїв:

- справити значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва впродовж тривалого історичного періоду;

- бути безпосередньо пов'язаною з історичними подіями, розвитком ідей, видатними особами, які справили визначальний вплив на перебіг національної історії, розвиток культури і мистецтва;
- репрезентувати шедевр творчого генія, бути етапним твором видатних архітекторів чи інших митців;
- бути унікальним витвором зниклої культури чи мистецького стилю.

Цей перший принцип означає, що у разі збереження пам'ятка, яка відповідає цим критеріям, була б занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка архітектури національного значення.

По-друге, пам'ятка має бути якщо не цілковито знищеною, то принаймні зруйнованою, тобто понад 50 відсотків наземної частини її має бути втрачено.

По-третє, сучасні пам'яткознавці мають достеменно знати, як та пам'ятка виглядала. А для цього неодмінно має існувати відповідна джерельна база у вигляді старих світлин, малюнків, гравюр, літографій, обмірних чи проектних креслеників, докладних описів, матеріалів різноманітних досліджень тощо.

Саме виходячи з цих принципів, нами відібрано певну кількість втрачених визначних пам'яток архітектурної спадщини України для включення до універсальної енциклопедії.

Репрезентуючи архітектурні пам'ятки в універсальній енциклопедії, неможливо обійтися без представлення конкретних персоналій архітекторів – творців цих шедеврів. Тому в групі «архітектурна біографістика» сформовано такі чотири категорії, які стосуються творців архітектурних пам'яток:

- видатні архітектори світу минулих історичних епох;
- сучасні видатні архітектори світу;
- видатні архітектори України минулих історичних епох;
- сучасні видатні архітектори України.

Для кожної з цих категорій розроблено формальні ознаки, відповідність чи невідповідність яким слугує фільтром щодо включення до енциклопедії. В основі відбору покладено три складові, кожна з яких визначається для окремих персоналій індивідуально. Це – значущість архітектора для розвитку архітектури як у національному, так і в міжнародному масштабі (як за формальними критеріями, так і на думку експертів); згадуваність архітектора-практика або цитованість історика, теоретика архітектури (передусім у навчальній, популярній літературі, меншою мірою – в науковій); для сучасних архітекторів – наявність премій і нагород за архітектурну діяльність (найпрестижніші на світовому або державному рівні відзнаки). Отже, критерій «бути автором архітектурної пам'ятки» іноді може бути недостатнім, щоб персоналія удостоїлася окремої статті в універсальній енциклопедії. В такому разі короткі біографічні відомості про архітектора подаються у статті про відповідну архітектурну пам'ятку.

Для архітекторів-практиків формальними критеріями, за наявності яких вони включаються до універсальної енциклопедії автоматично, є: нагородження престижними преміями в сфері архітектури: Пріцкеровською премією (яку іноді називають «Нобелівською премією для архітекторів»); для українських архітекторів – Державною премією ім. Т. Шевченка, двома державними преміями України в галузі архітектури, або двома будь-якими іншими державними преміями України;

членство у державних галузевих академіях (в Академії архітектури (будівництва та архітектури) СРСР, Академії архітектури (будівництва та архітектури) Української РСР, в Національній академії мистецтв України. Натомість не включаються члени «громадських академій», як от Української академії архітектури чи Академії будівництва України, якщо вони не відповідають іншим критеріям.

До Великої української енциклопедії включаються довідкові статті про архітекторів – авторів архітектурних пам'яток, які започаткували нові архітектурні школи, нові стилістичні напрями в архітектурі, втілили новаторські рішення у сферах архітектурної типології, конструкцій, естетики, що мали універсальне або загальнонаціональне (для України) значення, зробили визначний внесок у розвиток архітектурної науки. Це здійснюється за рекомендаціями експертів.

Усі вищезначені енциклопедичні статті будуть малозрозумілими для пересічного читача без пояснення найпоширенішої фахової термінології, без якої в енциклопедичних текстах обійтися неможливо. З огляду на це, укладання тематичного реєстру гасел (термінів) з напрямку «Архітектурні пам'ятки» для формату не спеціалізованої, а універсальної енциклопедії потребувало переосмислення найширшого спектра критеріїв, виділення категорій і підкатегорій різного порядку з урахуванням актуального стану архітектурознавчих досліджень. При цьому врахована та фундаментальна обставина, що універсальна енциклопедія має розкривати сутність усталених і поширених категорій і понять. Вона не може бути переважаною вузькоспеціальними термінами з архітектури, будівництва, урбаністики (містобудування). Провести розрізнення між такими термінами – спеціальними й вузькоспеціальними – є досить складним завданням, вирішення якого потребує як глибоких фахових знань, так і широкої загальної ерудиції. Як було зазначено вище, загальним орієнтиром до певної міри могла слугувати номенклатура гасел з напрямку «Архітектура» в попередніх виданнях «Української радянської енциклопедії» з застосуванням методики відбору гасел, опрацьованої співробітниками Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» (Киридон, 2015). Відповідно до цього основоположними стали принципи «загальне-конкретне», «найважливіше-важливе-менш важливе» щодо сфери діяльності, пов'язаної з архітектурною спадщиною. При відборі гасел враховувалися також певні критерії, зазначені нижче.

Критерій «поширеності» й «сталості вживання», відповідно до якого відбір здійснювався на підставі частоти й тривалості використання певних термінів у сфері архітектурного пам'яткознавства та загалом архітектурної науки, а також частотою їх вживання протягом останніх 50-ти років.

Критерій «актуальності», який враховує відповідність терміну останнім тенденціям і новаціям розвитку архітектурного пам'яткознавства, теорії та історії архітектури та містобудування.

Критерій «пояснювального потенціалу» або широти предмета пояснення, який характеризує спроможність терміну з позиції аналітики, інтерпретації та класифікації охопити певне коло понять, явищ, артефактів як архітектурних пам'яток, так і сфери їх наукового осмислення.

Критерій «організаційного та методологічного потенціалу», який визначає смислове навантаження терміну в рамках терміносистеми архітектурознавства.

Цей потенціал вимірюється належністю до родової чи видової категорії та кількістю похідних термінів.

Критерій «історичного значення», який враховує роль терміну в становленні архітектурного пам'яткознавства, його теоретичної основи та практичного застосування.

Відповідно до зазначеного вище, група «загальні поняття» включає такі основні категорії:

- історичні архітектурні стилі;
- напрями в архітектурі ХХ ст.;
- історична архітектурна термінологія;
- сучасна архітектурна термінологія;
- українська народна архітектурна термінологія;
- окремі архітектурні явища.

Для кожної з цих категорій є певні формальні ознаки як фільтри, за якими здійснювався відбір для включення до енциклопедії.

Критерії відбору термінологічних гасел загального блоку для кожної з представлених у ньому категорій формувалися відповідно до енциклопедійної історії представлення гасел архітектурної тематики в українських і зарубіжних довідкових виданнях. Застарілі, рідковживані, вузькоспеціальні або діалектні (для української народної архітектурної термінології) терміни до даної енциклопедії не включаються. Те саме стосується рідко вживаної і маловідомої навіть фахівцям-архітектурознавцям архітектурної термінології позаєвропейських цивілізацій, таких як Мезоамерики, Китаю, Японії, Індії, інших азіатських та африканських країн.

При цьому лишається чітке усвідомлення тієї прикрої обставини, що дотепер не завершено кодифікацію української фахової термінології з архітектурознавства. Крім згаданого вище словника-довідника (Мардер, 1995) є ще кілька термінологічних словників не завжди бездоганного фахового рівня (Безродний, 2008). Зарадити термінологічному безладу, хоча би в царині теорії та історії архітектури, мала б «Українська архітектурна енциклопедія», первісний грандіозний задум якої зрештою виродився у значно скромнішу «Енциклопедію архітектурної спадщини України», за розроблення якої узявся був доктор мистецтвознавства В. Тимофієнко. Однак його передчасна смерть, відсутність фінансування і незацікавленість колег зупинили цю корисну й потрібну працю на стадії тематичного словника (Тимофієнко, 1995). З огляду на це зараз у теорії та історії архітектури, які дають термінологічний інструментарій для опису архітектурних пам'яток, допускається паралельне вживання деяких рівнозначних термінів, таких як купол-баня, неф-нава, башта-вежа, карниз-гзимс, тяга-гурт тощо, що й ураховано нами в терміносистемі, про яку йдеться у цій статті.

У контексті тематики даного дослідження варто коротко окреслити принципи добору ілюстративного матеріалу. Як більшість енциклопедичних видань, Велика українська енциклопедія задумана як добре ілюстроване видання. Портальна версія (веб-портал) дає для цього додаткові можливості, знімаючи ті обмеження щодо кількості та характеру зображень, які присутні в книжковій версії видання. Тому всі статті напряму «Архітектурні пам'ятки» мають бути проілюстровані авторськими фотографіями чи креслениками (виконані авторами відповідних статей)

з зазначенням авторства. Не допускається використання ілюстративного матеріалу з Вікіпедії та інших електронних ресурсів. Як виняток, для пам'яток всесвітньої спадщини ЮНЕСКО можна запозичувати з відповідним посиланням ілюстративний матеріал з офіційного веб-сайту Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – як публічне надбання, що використовується з некомерційною метою. Тут подано приклади ілюстрування статей про архітектурні пам'ятки України (рис. 1, 2), світу (рис. 3), сучасні світові архітектурні пам'ятки (рис. 4), біографічних статей (рис. 5, 6) та статей термінологічного характеру – від загальних понять (архітектурна спадщина – рис. 7; архітектурний стиль – рис. 8) до складних теоретичних побудов (архітектоніка – рис. 9) та конкретних термінів архітектурного пам'яткознавства (рис. 10, 11, 12).

Рис. 1. Софійський собор у Києві. Ілюстрація до енциклопедичної статті «Архітектурна пам'ятка». Фото В. Вечерського

Рис. 2. Південний фасад Алупкинського палацу (АР Крим). Ілюстрація до енциклопедичної статті «Алупкинський палац-музей». Фото В. Вечерського

Рис. 3. Собор Святого Петра в Римі (Італія). Ілюстрація до однойменної енциклопедичної статті. Фото В. Вечерського

Рис. 4. «Танцюючий будинок» у Празі (Чехія). Ілюстрація до енциклопедичної статті «Архітектура». Фото В. Вечерського

Рис. 5. Фасад церкви Санта Марія Новелла у Флоренції (Італія). Ілюстрація до енциклопедичної статті «Альберті, Леон-Баттіста». Фото В. Вечерського

Рис. 6. Архітектор Павло Федотович Альошин. Ілюстрація до енциклопедичної статті «Альошин П. Ф.»

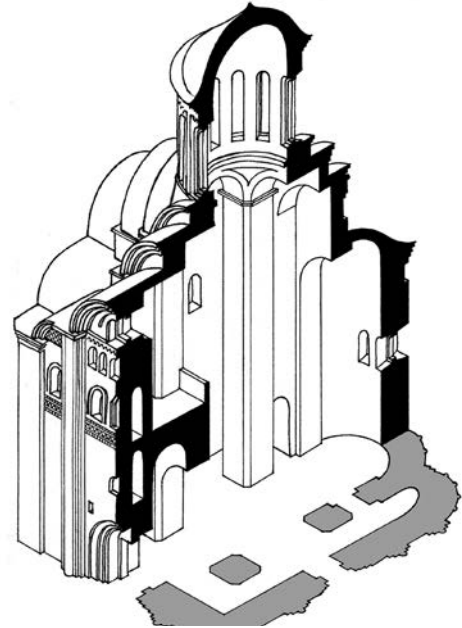

Рис. 9. Аксонометричний розріз П'ятницької церкви в Чернівці. Ілюстрація до енциклопедичної статті «Архітектоніка». Кресленник В. Вечерського

Рис. 7. Архітектурні пам'ятки в історичному центрі Праги (Чехія). Ілюстрація до енциклопедичної статті «Архітектурна спадщина». Фото В. Вечерського

Рис. 8. Виставкова споруда «Сецесіон» у Відні (Австрія). Ілюстрація до енциклопедичної статті «Архітектурний стиль». Фото В. Вечерського

Рис. 10. Церква Святого Пантелеймона у с. Шевченкове Галицького району Івано-Франківської області. Ілюстрація до енциклопедичної статті «Апсида». Фото В. Вечерського

Рис. 11. Аркасолії в інтер'єрі Борисоглібського собору в Чернівці. Ілюстрація до енциклопедичної статті «Аркасолій». Фото В. Вечерського

Рис. 12. Аркбутани друкарні в Києво-Печерській лаврі. Ілюстрація до енциклопедичної статті «Аркбутан». Фото В. Вечерського

Висновки

Підсумовуючи, варто акцентувати, що з огляду на специфіку універсальної, а не галузевої енциклопедії, в ній архітектурна біографістика займає досить скромне місце; натомість найбільшою кількістю гасел (статей) представлено архітектурні пам'ятки та пов'язану з ними історико-архітектурну термінологію. Запропоновано методичні принципи та критерії відбору і включення до універсальної енциклопедії гасел (статей) про архітектурні пам'ятки, у т. ч. і втрачені, біографічних гасел про творців цих пам'яток та мінімально необхідних термінологічних гасел, без яких ця інформація буде «нечитабельною» для користувачів.

Викладені тут принципи представлення архітектурних пам'яток в універсальній енциклопедії є основоположними, але вони можуть дещо коригуватися в процесі написання конкретних статей до енциклопедії. Розглядаючи перспективи подальших енциклопедичних досліджень у сфері архітектурного пам'яткознавства, ми вважаємо доцільним на новому, сучасному рівні повернутися до висловленої ще у 90-х рр. ХХ ст. і, на жаль, так і не реалізованої ідеї створення «Енциклопедії архітектурної спадщини України» вже не як універсального, а галузевого енциклопедичного видання. З огляду на наявність у закладах вищої освіти архітектурного профілю кваліфікованої автури, здатної до написання відповідних статей, такий проект цілком можливо реалізувати в термін 5-8 років. Це стало би значним внеском як у вітчизняне пам'яткознавство, так і в українську енциклопедистику.

Список посилань

- Безродний, П. (2008). *Архітектурні терміни: Короткий російсько-український тлумачний словник* (2-е вид). Київ: Вища школа.
- Вечерський, В. (1999). Проблема відтворення визначних пам'яток історико-архітектурної спадщини України. *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*, 8, 40-46.
- Вечерський, В. (2002). *Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України*. Київ: НДІТІАМ; Головкивархітектура.

- Вечерський, В. (2006). *Курс історії архітектури*. Київ: Інститут проблем сучасного мистецтва.
- Вечерський, В. (2012). Класифікатор об'єктів (пам'яток) архітектури та містобудування. В *Класифікатори нерухомих об'єктів культурної спадщини України* (с. 35-53). Київ: Фенікс.
- Дьомін, М., Кондель-Пермінова, Н., & Пучков, А. (Ред.) (2008). *Архітектура України у державних преміях: 1941-2007*. Київ: Центр історико-містобудівних досліджень.
- Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини*. (2011). Чернігів: Деснянська правда.
- Кабінет Міністрів України. (1999). *Про Програму відтворення видатних пам'яток історії та культури України*. № 700. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-99-п/>.
- Киридон, А. (Ред.). (2015). *Наукові засади та теоретико-методологічні принципи створення сучасних енциклопедій* [Монографія]. Київ: Енциклопедичне видавництво.
- Киридон, А. (Упоряд.). (2016). *Велика українська енциклопедія* (Т. 1). Київ: Енциклопедичне видавництво.
- Киридон, А. (Ред.). (2019). *Велика українська енциклопедія: Тематичний реєстр гасел з напрямку "Архітектура"*. Київ: Енциклопедичне видавництво.
- Мардер, А. (Ред.). (1995). *Архітектура: Короткий словник-довідник*. Київ: Будівельник.
- Мардер, А., & Вечерський, В. (Ред.). (2000). *Пам'ятки архітектури й містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання*. Київ: Техніка.
- Тимофієнко, В. (1995). *Енциклопедія архітектурної спадщини України: Тематичний словник багатотомного видання*. Київ: Українська академія архітектури.
- Тимофієнко, В. (Ред.). (2003). *Історія української архітектури*. Київ: Техніка.
- Українська радянська енциклопедія* (2-ге вид.). (1977-1985). (Т. 1-12). Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії.
- Fletcher, B. (1950). *A History of Architecture on the Comparative Method*. London: B.T. Batsford.
- Norwich, J. (1979). *Great Architecture of the World*. London: Mitchell Beazley Publishers.
- World Heritage: 2011-1012. (2011). Paris: UNESCO.

References

- Bezrodnyi, P. (2008). *Arkhitekturni termini: Korotkyi rosiisko-ukrainskyi tlumachnyi slovnyk* [Architectural Terms: A Short Russian-Ukrainian Interpretative Dictionary] (2nd ed.). Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (1999). *Pro Prohramu vidtvorennia vydatnykh pamiatok istorii ta kultury Ukrainy* [About the Program of Reproduction of Outstanding Monuments of Ukrainian History and Culture]. № 700. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-99-п/> [in Ukrainian].
- Domin, M., Kondel-Perminova, N., & Puchkov, A. (Eds.). (2008). *Arkhitektura Ukrainy u derzhavnykh premiiakh: 1941-2007* [Architecture of Ukraine in State Prizes: 1941-2007]. Kyiv: Tsentr istoryko-mistobudivnykh doslidzhen [in Ukrainian].
- Fletcher, B. (1950). *A History of Architecture on the Comparative Method*. London: B.T. Batsford [in English].
- Kyrydon, A. (Eds.). (2015). *Naukovi zasady ta teoretyko-metodolohichni pryntsypy stvorennia suchasnykh entsyklopedii: kolektyvna monohrafiia* [Scientific Bases and Theoretical and Methodological Principles of Creation of Modern Encyclopedias] [Monograph]. Kyiv: Entsyklopedychne vydavnytstvo [in Ukrainian].

- Kyrydon, A. (Comp). (2016). *Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian Encyclopedia]* (Vol. 1). Kyiv: Entsyklopedychne vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Kyrydon, A. (Ed.). (2019). *Velyka ukrainska entsyklopediia: Tematychnyi reiestr hasel z napriamom "Arkhitektura" [Great Ukrainian Encyclopedia: Thematic register of slogans from the direction "Architecture"]*. Kyiv: Entsyklopedychne vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Marder, A. (Eds.). (1995). *Arkhitektura: Korotkyi slovnyk-dovidnyk [Architecture: A short dictionary-handbook]*. Kyiv: Budivelnyk [in Ukrainian].
- Marder, A., & Vecherskyi, V. (Eds.). (2000). *Pamiatky arkhitektury y mistobuduvannia Ukrainy: Dovidnyk Derzhavnoho reiestru natsionalnoho kulturnoho nadbannia [Monuments of architecture and urban planning of Ukraine: Directory of the National Register of national cultural heritage]*. Kyiv: Tekhnika [in Ukrainian].
- Norwich, J. (1979). *Great Architecture of the World*. London: Mitchell Beazley Publishers [in English].
- Tymofienko, V. (1995). *Entsyklopediia arkhitekturnoi spadshchyny Ukrainy: Tematychnyi slovnyk bahatotomnoho vydannia [Encyclopedia of architectural heritage of Ukraine: A thematic dictionary of a multivolume edition]*. Kyiv: Ukrainian Academy of Architecture [in Ukrainian].
- Tymofienko, V. (Ed.). (2003). *Istoriia ukrainskoi arkhitektury [History of Ukrainian architecture]*. Kyiv: Tekhnika [in Ukrainian].
- Ukrainska radianska entsyklopediia [Ukrainian Soviet Encyclopedia]* (2nd ed.). (1977-1985). (Vol. 1-12). Kyiv: Holovna redaktsiia Ukrainskoi Radianskoi Entsyklopedii [in Ukrainian].
- Vecherskyi, V. (1999). Problema vidtvorennia vyznachnykh pamiatok istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny Ukrainy [The problem of reproduction of sights of the historical and architectural heritage of Ukraine]. *Istoriia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty*, 8, 40-46 [in Ukrainian].
- Vecherskyi, V. (2002). *Vtracheni obiekty arkhitekturnoi spadshchyny Ukrainy [Lost objects of architectural heritage of Ukraine]*. Kyiv: NDITIAM; Holovkyivarkhitektura [in Ukrainian].
- Vecherskyi, V. (2006). *Kurs istorii arkhitektury [Course in history of architecture]*. Kyiv: Instytut problem suchasnoho mystetstva [in Ukrainian].
- Vecherskyi, V. (2012). Klasyfikator obektiv (pamiatok) arkhitektury ta mistobuduvannia [Classifier of objects (monuments) of architecture and town planning]. In *Klasyfikatory nerukhomykh obektiv kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Classifiers of immovable objects of cultural heritage of Ukraine]* (pp. 35-53). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- World Heritage: 2011-1012*. (2011). Paris: UNESCO [in English, in French].
- Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv sfery okhorony kulturnoi spadshchyny [Collection of legal acts in the field of cultural heritage protection]*. (2011). Chernihiv: Desnianska pravda [in Ukrainian].

ARCHITECTURAL MONUMENTS IN THE UNIVERSAL ENCYCLOPEDIA: REPRESENTATION PROBLEMS

Viktor Vecherskyi

*PhD in Architecture; e-mail: vechersky.v@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5221-3556
Institute of Cultural Heritage, Kyiv, Ukraine*

Abstract

The aim of the study is to provide a scientific analysis and elaboration of the methodology and criteria for the representation of architectural monuments in the universal encyclopedia, providing recommendations for the further deployment of similar encyclopedic studies.

The research methods are based on the use of general scientific and special methods, in particular, the historical method with a systematic approach, when a collection of monuments of a certain type as an object of study and representation is considered in development, as well as a comparative method, analysis and synthesis, deduction and induction. **The scientific novelty** of the research lies in the fact that for the first time the problems of representation of architectural monuments in the universal encyclopedia have been comprehensively analyzed, the methodology and criteria for the selection of articles on this subject have been elaborated, with particular emphasis on the need to strike a balance between national and universal. **The findings and conclusions of the study.** The methodological principles and criteria for the selection and inclusion of articles about architectural monuments, including lost, in the universal encyclopedia are proposed, as well as biographical articles about the creators of these monuments and the minimum necessary terminological articles, without which the above information would be "unreadable" for users.

Keywords: architecture; monuments; encyclopedia; concepts; terms

АРХИТЕКТУРНЫЕ ПАМЯТНИКИ В УНИВЕРСАЛЬНОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ: ПРОБЛЕМЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ

Виктор Вечерский

Кандидат архитектуры; e-mail: vechersky.v@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5221-3556
Институт культурного наследия, Киев, Украина

Аннотация

Цель исследования – осуществить памятниковедческий анализ и разработку методики и критериев репрезентации архитектурных памятников в универсальной энциклопедии с предоставлением рекомендаций по дальнейшему развертыванию аналогичных энциклопедических исследований. **Методы исследования** основаны на использовании общенаучных и специальных методов, в частности исторического метода при системном подходе, когда совокупность памятников определенного вида как объект изучения и репрезентации рассматривается в развитии, а также сравнительный метод, анализ и синтез, дедукция и индукция. **Научная новизна исследования** заключается в том, что впервые комплексно проанализированы проблемы репрезентации архитектурных памятников в универсальной энциклопедии, разработаны методика и критерии отбора статей по этой тематике с особым акцентированием необходимости соблюдения баланса между национальным и универсальным. **Выводы.** Предложены методические принципы и критерии отбора и включения в универсальную энциклопедию статей об архитектурных памятниках, в т. ч. и утраченных, биографических статей о создателях этих памятников и минимально необходимых терминологических статей, без которых вышеупомянутая информация будет «нечитаемой» для пользователей.

Ключевые слова: архитектура; памятники; энциклопедия; понятия; термины

